

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ. ОНОМАСТИКА

УДК 811.161.2'28'373.7

DOI: 10.31651/2226-4388-2025-39-6-15

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНЕ МІКРОПОЛЕ КОЛОРАТИВІВ У ДІАЛЕКТНИХ ТЕКСТАХ

*Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук, професор
кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Scopus ID: 59514943600

У статті вперше представлено цілісний функційно-семантичний аналіз колоративів в одному з діалектів української мови. Реалізовано мету дослідження – виокремити мовний варіант функційно-семантичного мікрополя колоративів у діалектних текстах із середньонаддніпрянських говірок, з'ясувати його склад, семантику компонентів та особливості їх функціонування в мовленні діалектоносіїв, вирізнити регіональну специфіку використання колірної лексики. За матеріалами діалектних текстів із середньонаддніпрянських говірок представлено репертуар колоративів, частотність їх використання в текстах, кількісну кореляцію всіх лексико-граматичних класів, що репрезентують колір. Установлено, що в мікрополі кольору представлено основні непохідні одиниці на позначення кольорів (¹білий, ¹чорний, ¹червоний, ¹зелений, ¹жовтий, ¹рудий, ¹голубий), що належать до ядра колірної картини світу українців. Периферію становлять вторинні колоративи, назви відтінків кольорів та номінації різнобарвних предметів, які трапляються в діалектних текстах зрідка. Найчастіше на позначення кольору вживані якісні прикметники з типовими для них міжривневими (морфолого-синтаксично-словотвірними) категоріями, меншою мірою похідні від них дієслова, іменники, зрідка прислівники і предикативи. Вирізнено центр мікрополя кольору в досліджуваних говірках: прикметники білий, червоний і чорний та похідні від них дієслова, іменники, зрідка якісно-означальні прислівники. Зазначено, що саме ці кольори (білий, червоний, чорний) становлять етнічну специфіку середньонаддніпрянців, відображаючи особливості господарювання та давні світоглядні позиції, і представлені в їхній вишивці.

Ключові слова: функційно-семантичне мікрополе, колоратив, лексико-граматичний клас, діалектний текст, середньонаддніпрянські говірки.

Актуальність. У діалектологічних студіях першої чверті ХХІ ст. представлено не лише всі структурні рівні діалектів української мови, але й схарактеризовано окремі лексико-граматичні, граматичні категорії з їхніми типовими ознаками та функційними особливостями. Це стало можливим завдяки текстоцентричному підходу як до записування говіркового матеріалу, так і до його представлення у фоно- і текстотеках. Водночас колоративи в українській діалектології цілісно не досліджено, хіба що згадано окремі з них під час характеристики відповідних частин мови чи їхніх субкатегорій. Вербалізація кольорів у різних групах носіїв мови, зокрема й діалектної, ще мало вивчена, що й становить актуальність цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження колірної лексики в українському мовознавстві має тривалу історію. У студіях II половини ХХ – першої чверті

XXI ст. розглянуто сутність поняття, терміни на позначення колоративів, історію їх становлення, структурну організацію, походження, особливості семантики, функціонування, стилістичного використання в текстах та етно-національну індивідуальність сприйняття цих номінацій. Звернемо увагу на окремі публікації з огляду на мету й завдання нашої розвідки. У дисертації О. М. Дзівак узагальнено напрацювання щодо вивчення колірної лексики в другій половині XX ст., вирізнено її ядро на позначення семи кольорів: червоний, жовтий, зелений, сірий, синій, білий та чорний, а також периферію, до якої належать складні номінації та назви, що виникли за колірною схожістю, а також колоративи іншомовного походження [6]. У статті дослідниця зараховує до основних назв кольорів блакитний замість сірого [7, с. 30]. В. Й. Горобець, досліджуючи пам'ятки XVIII ст., вирізнив чотири групи назв кольорів: 1) немотивовані – б'їлий, блакитний, голубий, жовтий, зелений, рудий, син'їй, с'їрий, червоний з варіантами чирвоний і красний та чорний; 2) мотивовані, зумовлені забарвленням об'єктів довкілля (рослин, плодів тощо) – кропивний і кропив'яний, васильковий, рожевий, маковий, кривавий, попелястий та ін.; 3) назви відтінків кольорів (темнозелений¹, темнокофейний, жолтогопячий); 4) проміжні назви кольорів: б'їлий з' зеленим, красно-с'їрий, рудос'їрий). Також дослідник виокремлює номінації, що характеризують кольоровість тканини: пас'їстий, взористий, кв'їтчатий, кв'їтчастий, бл'їдий, темний, темноватий [4]. У працях А. Є. Іншакова представлено історію колоративів української мови [8] та теоретичні засади їх дослідження в перші десятиліття XXI ст., різні підходи до класифікації та лінгвістичного аналізу [9]. Дослідник зазначає, що в східнослов'янському мовознавстві традиційно вирізняють 11 основних термінів-колоративів, закріплених і в українській мові: білий, чорний, червоний, синій, жовтий, коричневий, зелений, фіолетовий, рожевий, сірий та помаранчевий [9, с. 190]. Аналізуючи різні підходи до вивчення кольороназв, А. Є. Іншаков наголошує на важливості цих одиниць для етнічної характеристики носіїв мови, адже вони «розкривають національні, культурні компоненти мови, передають менталітет народу, відтворюють фрагменти картини світу, специфічні для певної лінгвокультурної спільноти» [9, с. 193]. Н. І. Кухар розглянула семантичний обсяг назв основних кольорів і висновкувала про те, що найбільше семантичне навантаження мають кольороназви білий, чорний, червоний, синій, зелений [12, с. 43–50]. Особливості функціонування окремих компонентів колірної палітри української мови вивчали С. В. Мартінек [13] та Г. М. Яворська [16]. У статті В. Старко акцентовано на ширших можливостях текстових досліджень кольороназв (більший масив контекстів, кількісне і статистичне оцінювання) з появою мовних корпусів, зокрема онлайн-ового «Корпусу української мови» [14, с. 52]. Вербалізація кольорів у діалектній мові представлена принагідно, зокрема, деякі відомості засвідчено в працях Н. І. Бойко, Н. В. Гуїванюк, А. О. Колесникова, присвячених граматичній і лексико-семантичній системам говірок [2; 5; 11, с. 220–292]. У статті В. В. Ковтун проаналізовано семантичну структуру прикметника сивий у діалектних текстах із східнословобожанських говірок [10, с. 249–253]. Як бачимо, діалектологи лише принагідно вирізняють окремі характеристики колоративів чи привертають увагу до семантики деяких із них, однак досі не представлено цілісного аналізу мікрополя назв кольорів ні в окремому говорі, ні загалом у діалектній мові, що й становить актуальність пропонованої статті.

Мета статті – виокремити мовний варіант функційно-семантичного мікрополя колоративів у діалектних текстах із середньонаддніпрянських говірок, з'ясувати його склад, семантику компонентів та особливості їх функціонування в мовленні діалектоносіїв, вирізнити регіональну специфіку використання колірної лексики.

Матеріали та методи дослідження. Статтю підготовлено за матеріалами опублікованої текстотеки говірок Середньої Наддніпрянщини [ГПК; ГЗП; ГЧ], де засвідчені діалектні тексти, записані в середньонаддніпрянських говірках наприкінці XX –

¹ Тут і далі правопис подано за цитованим джерелом.

на початку ХХІ століть і спеціально не націлені на репрезентацію назв кольорів. Електронний варіант текстотеки вможливило широку вибірку контекстів із колоративами, їхні якісні та кількісні характеристики. Методи дослідження: метод суцільної вибірки, описовий із використанням методик системного, компонентного й контекстуального аналізу та кількісних підрахунків.

Результати дослідження та їх обговорення. У результаті дослідження функційно-семантичного мікрополя кольороназв, засвідчених у текстах із середньонаддніпрянських говірок, з'ясовано репертуар його одиниць, особливості їхньої семантики та частотність використання, кількісну кореляцію всіх основних лексико-граматичних класів, що репрезентують колір. Одиниці на позначення кольорів у діалектних текстах із середньонаддніпрянських говірок становлять незначний відсоток від загальної кількості слів, що залежить від тематики оповіді. У проаналізованих діалектних текстах мікрополе кольору репрезентують 615 одиниць, серед яких найчастіше вживані якісні прикметники (514), меншою мірою дієслова (76), іменники (17), зрідка прислівники (6) і предикативи (2).

У складі якісних прикметників засвідчено колоративи *б'їлий* (126), *чорний* (125), *чирвоний* (79) і його лексико-семантичний варіант *к'расний* (28), *жовтий* (47), *зілений* (29), *рудий* (11), *син'їй* (7), *голубий* (5), що не мають у сучасній українській мові реальної природної співвідносності, хоч історично були пов'язані з назвами предметів і дій: *і був і хл'їб і б'їлий*; *о'так кар'мани / й о'це так кар'мани / і с'уди / і туди / полот'н'ане" / б'їли*; *во'на у'же ми'н'ї да'ла чоло'в'іков'ї п'їди'таники / о'ці с'п'їд'н'ї б'їл'ї* (ГЗП, с. 86, 89, 98); *од'на сп'їд'ниц'я та'ка са'т'їнова і пирик'ладина / чир'воноюу / л'енточкоюу* (ГЧ, с. 98); *а б'їле там б'орошно / то чорне / то та'ке / шо с'вин'ам*; *а рушн'ки в'їшали чир'вон'ї / дав'но чир'вон'ї* (тут ідеться про кралевецькі, що вишиті тільки нитками червоного кольору – Г. М.); *та'к і зілен'ї йак пок'расиш бу'л'и* (про великодні яйця) (ГЧ, с. 150, 153, 155); *би'рут' плат'ок г'арний / кра'с'ївий / чи чорний / чи зе'л'єний / ну ни б'їлий / а'бо зе'л'єний / а б'їл'и'с'т' чорний / у цв'їтах* (ГЧ, с. 380–381); *во'на вс'їгда х'оде чорним плат'ком за'пнута / так йак тїпер бе'рет'о'то чорн'ї*; *о'ці ж ч'оботи з чир'воними хал'авами* (ГЧ, с. 220); *вит'а'гайут' чир'воне та'ке* (м'ясо – Г. М.) / *наче т'їки шо ук'лад'ане*; *і спур'ишки в'с'акого р'ода бу'ли й чир'вон'ї й чорн'ї* (ГПК, с. 154); *бо баба ж йо'го на'л'ожує раз / бур'а'ки чир'воні* (ГПК, с. 234); *а в Кози'н'ї жив'ї ев'рей та'кий / шо де'р'жав'о'ці у'лавочку йа'ка хоч'кожа / і хром / і йухта / і жовта / і чорна* (ГПК, с. 150); *д'оброго сал'ц'я / жовте та'ке / і тов'че / тов'че* (ГЗП, с. 362); *п'їд'водили хату з'л'їноюу рудойу* (ГЗП, 319); *аж на луг х'одил'и р'вал'и о'жину / во'на та'ка / йак ма'л'їна чир'вона / а то син'а та'ка* (ГЧ, с. 280); *їдут' у ш'колу / при'нос'ат' ота'к і зав'товшки ни знайу карандаш'ї / ... і син'ї / і чир'вон'ї / і зілен'ї / і вс'ак'ї* (ГЧ, с. 430); *а то'д'ї сир' жовтий напопо'л'ам з крашан'ками*; *пл'а'ток голубий // молод'їл'а / рушн'ик та'ки був на ру'ц'ї* (ГЧ, с. 517); *да на'д'їл'а зав'їху с'тавл'ат / да по'шов дошч / до во'но і л'їтки в'ї мене бу'л'и гол'уби' / гол'уба к'раска пол'їн'ал'а* (ГПК, с. 31). До прикметника *чир'воний* повним синонімом є лексема *к'расний*, яку фіксуємо переважно в говірках Південної Київщини та Черкащини (по 13 слововживань): *ди'рив'їан'ї л'ожки бу'л'и / то'д'ї жи'л'їзних ни бу'л'о / ди'рив'їан'ї л'ожки // йак у'же так на п'разник / дак куп'л'ал'и ж та'ки т'рошки к'расних к'раше'н'їх* (ГПК, с. 61); *бур'а'ки ч'ис'т'ат' ц'ї ж к'расні і б'їлі / і кл'адут' і ка'пнуту* (ГПК, с. 263); *о'це у' кожного йе к'расна п'ївон'їя / то ж із са'ду та'ка к'расна р'ан'а* (ГЧ, с. 179); *на т'їй ш'ишц'ї сто'їал'о чо'тири ви'л'їк'ї к'расн'ї р'обл'їн'ї к'в'їтки* (ГЧ, с. 243). Спорадично фіксуємо непохідні прикметники *с'їрий* (2) та близький до нього за семантикою *с'ївий* 'сірувато-білий, із сріблястим відтінком' (3): *пол'от'но о'це ж с'їре" во'но / а то'д'ї о'то б'їл'їмо* (ГЗП, с. 182); *о'то с'їва та'ка с'їва само'гонка* (ГЧ, с. 218); *о'то вже с'їр'ак // із с'ївих о'вец' / це та'кий дл'а був / дл'а // п'ростий* (ГЧ, с. 507); *а цей д'їд'у' мене / ота'кий зр'обивс'я / в'їн сам с'ївий* (ГЧ, с. 588).

Зрідка засвідчено мотивовані колоративи *розовий* (2), *ко'ричневий* (ко'ришн'авий) (2), *к'ремовий* 'світло-жовтий' (1), *с'їр'єн'овий* 'бузковий' (1): *в'їм'їн'а за шо'небуд' /*

*розового порошка та йак покраси **розовим** порошком ко синку ми н'ї* (ГЗП, с. 144); *а в'їн і злежавс'а* (платок – Г. М.) // *а були турец'к'ї / ... і б'їл'ї бул'ї / і **коричнив'ї*** (ГЧ, с. 615); *во'на* (куниця – Г. М.) *та'ка йак к'їт т'їки та'ка л'овка / л'овка та'ка / во'на та'ка наче аж **коришн'ава*** (ГПК, с. 223); *ї вишила кохточ'ку // сиц'еву / са'т'їнова сп'їдниц'а / із са'т'їну той / жовта та'ка **кремова** і вишила ж оту'то* (ГЗП, с. 142); *йак'шо в тебе бат'ко і мати йе / то к'расна од'на л'ента вч'їп'алас'а / а йак'шо ни'ма в тебе / напри'мер / ко'гос' то а'бо / була с'їр'ен'ова а'бо йа'кас' та'ка н'ежно голу'ба і в'їнок т'їки* (ГПК, с. 365).

Зауважимо, що деяким колоративам притаманне знижене емоційне забарвлення, зокрема якщо йдеться про рудий чи білий колір волосся або шерсті: *йак'би д'ївка була го'жа / а то **руда** та по'гана та й та л'оза пола'мала* (ГЧ, с. 226); *а нас семиро / йак т'ї миши і **руд'ї*** (ГЧ, с. 468); *ти'пер же ди'ви / с'т'їки бл'ан'д'їнок / по'робл'ат' / і шо / а в мене ж коси бул'ї **б'їл'ї** / а м'їй жи'н'їх ни дав цв'їт'ка ми'н'ї над'їват' / шо коси **б'їл'ї** // а мол'од'їл'а / дочичко / в голу'б'їм пл'ат'ку* (ГЧ, с. 517) чи суб'єктивне сприйняття якості предмета: *ї во'но ж ота'ке п'їд'їйде / **розове*** (тісто – Г. М.) // *йак вит'агниши / та т'рошки ж'чახне та од'р'їжиши / та во'но ж / ни то йїсти добре / а кра'с'їве* (ГЧ, с. 519).

Спорадично фіксуємо номінації, що позначають предмет, забарвлений у різні кольори, неоднорідний, плямистий: *чо'го / плат'ки / ота'к'ї здо'ров'ї / о'той чорний / **р'абий*** у вас (ГЧ, с. 647); *ї чос' ти'пер с'тали хот' о'це й зруш'ї / **р'аб'ї** / да / йа'к'їс' во'ни гни'їут'* (ГЗП, с. 92); *та'ка в нас ко'била була в **йаблуках сива*** (ГЧ, с. 153).

Нерідко фіксуємо похідні прикметники і прислівники із семантикою демінутивності, якої надає слову суфікс *-еньк-* та його варіант *-їньк-* (*б'їлен'кий, жов'тен'кий, си'нен'кий*): *л'уби та'ке рос'те **б'їл'ен'ке** / а зверху си'нен'ке* (ГПК, с. 79); *та'к'ї лис'точки ма'лен'к'ї зили'нен'к'ї* (ГПК, с. 173); *во'на лї'жит' / ота'ко нї'ж'ки прост'а'гла / та'ка л'овка / та'ка виш'невин'ка л'овка куниц'а* (ГПК, с. 223); *л'ож'ки бул'ї чирп'їан'ї / та'к'ї крас'нен'к'ї бул'ї пок'рашин'ї* (ГЗП, с. 449); *ї йа он спик'л'а / ол'адочки / а во'ни з'найши / жов'тен'к'ї* (ГЧ, с. 590); *ше й п'їд'кова отако'го п'їд'кова та'ка **б'їл'ен'ка** / жов'тен'ка при'бита й п'їд'кова* (ГЧ, с. 516). Зафіксовано кілька складних прикметників, утворених від підрядних словосполучень: *бур'аки чист'ат' ни сто'лов'ї / а спиц'ї'ал'но ц'ї / шо на квас / та'к'ї **чирвонокор'ї*** (ГПК, с. 151); *од'їйало чи р'ад'но **б'їлопотка'н:е*** (ГЧ, с. 500); ***б'їлок'рилий** пла'ток* 'велика тепла жіноча хустка коричневого кольору зі смугою білого кольору вздовж периметру виробу; носили хустку так, щоб обидва кінці – «крила» – звисали за спину» [15, с. 95]; *сп'ївайут' н'їс'н'у / «наш н'їве'н' **сизок'рилий** / наш друж'ко чорноб'ривий / золо'тен'кий / но'жик майе / хоро'шен'ко коро'вай крайе»* (ГЧ, с. 415); *з'ат'у ж м'їй хо'роший / ни дам ша'почки биз з'роший / кл'а'ди ж ми'н'ї хоч з'ривин'ку за сист'риц'у чорноб'ривин'ку* (ГЧ, с. 186).

Два складні прикметники позначають відтінки кольору: *кур'кул'с'к'ї д'очки // сп'їдниц'ї кра'с'їв'ї шорс'т'ан'ї / **темно'син'ї** // це во'ни ни б'їднос'т'* (ГЧ, с. 544); *а йак'шо ни'ма в тебе / напри'мер / ко'гос' то а'бо / була с'їр'ен'ова а'бо йа'кас' та'ка н'ежно голу'ба і в'їнок т'їки* (ГПК, с. 365).

Якісний прикметник *б'їлий* може набувати семантики 'світлий': *прос'нулас' / а в'їк'но **б'їле** / ден' над'вор'ї* (ГЧ, с. 398), відображаючи одну з істотних ознак цього кольору, що наявна і в інших контекстах: *ми б'їдо'го ни б'ачили / йа'кий в'їн той **б'їлий** хл'їб / ми ж його йїли чорний* (ГЧ, с. 101), де чітко представлена диференціація значень колоративів за семантичною ознакою «світлий» – «темний».

Прикметники *бл'єднин'кий, цв'їт'нен'кий, цв'їт'астий, разноц'в'єтний* перебувають на периферії цього мікрополя, оскільки семантично пов'язані з ним: перший передає значення «неяскравий, слабо забарвлений»: *дв'ї к'в'їточ'ки ми'н'ї прич'їпили та'к'ї бл'єднин'к'ї* (ГЗП, с. 102–103), а інші – «той, що має яскраве, різноколірне забарвлення»: *ї пл'а'точок / цв'їт'нен'кий йа'кийс'* (ГЗП, с. 371); *а в'їн і злежавс'а* (платок) // *а були турец'к'ї / та'к'ї йак ти'перички / ти'перички ма'тер'їяа йес'т' турец'ка / разноц'в'єтн'ї / і бул'ї цв'їт'асті / і б'їл'ї бул'ї / і коричнив'ї* (ГЧ, с. 615). Спостерігаємо,

що функцію інтегрування компонентів і водночас їх диференціації в мікрополі кольору реалізують семантичні ознаки: «яскравий» – «тьмянний», «насичений» – «розріджений», «світлий» – «темний», «чистий» – «змішаний».

До мікрополя кольору зараховуємо й мікрогрупу назв масті тварин (*мурий, воронен'кий, сивий*). Якісний прикметник *мурий* позначає тварину темно-сірого або сіро-бурого кольорів із плямами: *соб / ца'бе / там / р'абий / чи мурий / називал'ис' так во'ли* (ГЗП, с. 356). Демінутив *вороненький* 'чорний із синюватим полиском' відображає зв'язок між ознакою та об'єктом довкілля за зоровим сприйняттям (такого кольору, як ворон): *хоче во'но зол'отого в'ід / з'ат'а мол'одо'го / і в'ід / поїзда йо'го / і в'ід ко'ний воронен'ких / і в'ід бо'йар мол'оден'ких* (ГЧ, с. 414), а прикметник *сивий* ужито на позначення сірувато-білого кольору: *а с'ір'ак / це остан':ій сорт / шо ший'іц'а / ото вже с'ір'ак // із сивих о'вец' / це та'кий дл'а був / дл'а // простий* (ГЧ, с. 507).

У діалектних текстах засвідчено типові міжрівневі (морфолого-синтаксично-словотвірні) категорії, характерні для якісних прикметників та похідних від них якісно-означальних прислівників на позначення кольору, що мають значення:

– суб'єктивної міри якості предмета: *а полот'но та'ке б'їлен'ке* (ГЧ, с. 224); *одти'кал'и / і заполоч':у / ... о'це заполоч' с'т'ожку б'їлен'ку з'робит' / а то'д'і дв'і чирво'нен'к'і* (ГЧ, с. 62); *йак у'же п'ідкисне квас' той у'д'із'ц'і / то'д'і кидайут' ота'к і гол'овоч'ки ка'пусти / дак во'на й'добра / і та'ка'наче розо'вен'ка* (ГЧ, с. 58); *а в'ін був у плаш'ч'і / та'кий с'їрен'кий плашч* (ГЧ, с. 88); *попил'у на'сипл'ут' / а то'д'і во'ду л':ут' і л':ут' / і во'но то'д'і та'ке йак зол'а си'вен'ке і од'його'джисайе* (ГЗП, с. 105); *і пл'а'точок / цв'їт'нен'кий йа'кийс'; а то'д'і ота'ко та'ка'шапка на н'ій // оборочка та'ка / к'в'іточка чирво'нен'ка з'робл'ина / б'равий був* (ГЧ, с. 512); *парим мол'о'ко / шоб во'но бул'о к'расни'ке чирво'нен'ке* (ГПК, с. 226), представлене суфіксом *-еньк-* та його фонетичним варіантом *-иньк-*;

– надмірної інтенсивності ознаки, вираженої повторенням спільнокореневих слів: *і кар'топл'а та'ка'ч'орна / ч'орна* (ГЗП, с. 104);

– недостатній ступінь вияву ознаки: *то в'ін ми'н'і да'вав'сахар / то в'ін йо'го молот'ком кус'ками бив / йа'кийс' та'кий був аж син'уватий* (ГПК, с. 360); *і во'но'ц'їл'ий ден'ото'б'їл'иц':а / і во'но'ото'ви'б'їл'уйе'ц':а / во'но та'ке рижу'вате мов* (ГПК, с. 58); *а з'верху'попил / то'д'і'наче од'пар'уйиц':а / бо во'но ж'наче зиле'ну'вате* (ГЧ, с. 355); *то і в'нейі був йа'кийс' родич із П'їш'чани / чи пл'їм'ан:ик / та'кий у'же кра'с'івий'хлопиц' / б'їл'авий та'кий Саи'ко* (ГЧ, с. 123), виражений використанням суфіксів *-уват-*, *-ав-*.

Серед засвідчених одиниць спостережено кілька десемантизованих колоративів, що є складниками:

– топонімів: *так же нас пог'нал'ї на до'рогу / о'ц'у / со'шейна до'рога / де Та'рашча / Б'їла'Церква* (ГПК, с. 226); *купил'а йа ту'хатку / аж там на т'їй'част'і'тоже ж у Зилен'ках* (ГПК, с. 138); *це / йак'їїхати на Чорно'бай сил'це ниви'лике йе* (ГЧ, с. 215); *ми'н'і прис'нив'а сон / шо'наче / ну та'кий'хлопиц' йе в Чорн'авц'і* (ГЧ, с. 393); *да / в си'л'і Зилена Д'їб'рова* (ГЧ, с. 465);

– мікротопонімів: *там зал'із'нична'вулиц'а / чи йак во'на // ...Зал'із'нична / а це пер'ре'улок Зилений // о'це тут йа побуду'вав'а* (ГЧ, с. 431);

– антропонімів: *а йа бул'а та'ка'стидл'ива наи'чот'х'лопц'ів // бул'о прови'де / з'найу / Пит'ро'Капитик'ів / і Волод'ка про'в'ів / і Пит'ро'Б'їлий* (ГЧ, с. 76); *Пит'ро Ре'шетник'ів / Руденко / дуже ми'не'сердив* (ГЧ, с. 89); *ж'їнка із'сином прода'ли о'ц'і'земл'і / де'наше си'ло'зараз / Б'їлус'і // Б'їлуха став тут пану'ват'* (ГЧ, с. 178); *а прий'шов Ле'в'ко Сивок'їн' / це Ми'коли / шо в сви'нарц'і / бат'ко* (ГЧ, с. 305); *прий'шли ми б'ї'гом у'же до'тейі'хати / ті'мати ли'жат' / у'же Волод' С'їренко на'джотав ту'мат'ір* (ГПК, с. 310);

– назв народних свят: *а чере'вики о'це вже к'п'разнику / к'Пасц'і / к'Зе'леним'с'аткам / тухл'і / чере'вики* (ГПК, с. 151); *доб'ралис'а ми в Ко'заровку в п'їятниц'у'пер'ед Зе'леними с'ат'ками* (ГЧ, с. 317);

– ботанічних назв: *гриби білі* / *гриби пол'с'к'і* / *йе в нас* (ГПК, с. 79); *білий налив* / *і симирина* / *і от'і* / *шо на до'роз'і* / *сн'ежний* / *о'це українка* (ГЧ, с. 155);
 – політичних угруповань: *бо йак о'це вже ходила банда* / *і червона* / *і білі* / *ходили* / *і зелений* / *і т'і білі* / *та'к'і здоров'і* / *то т'і об'їрали* / *сильно* / *то хустки* / *заб'їрали* / *то шо* / *йак у'ходили в хату* // *то було заб'їрають* / *все* (ГПК, с. 107); *ну во'ше* / *то ти'ходил* / *ис' дин'ік'ін'ці* / *білі* / *йа ж* / *йїх* / *ни* / *запам'ята'вала*; *це ж* / *у'же* / *п'ісл'а* / *войни* / *зайшли* / *красні* (ГЧ, с. 590); *так* / *п'ішов* / *бат'ко* / *у* / *красні* / *парт'їзани* (ГЗП, с. 100).

У фразеологізмах *білий світ* ‘довкілля’, *красний куток* ‘покуть, ритуальне місце в хаті по діагоналі до печі’ колоративи зневиразняють свою семантику: *да кол'и* / *це вже* / *во'ни* / *пойд'вил* / *ис'а* / *в с'віт'і білі* / *ому* (ГЧ, с. 35); *а то'д'і* / *ж* / *о'то* / *война* / *захва'тила* / *всей* / *білий с'віт* (ГЧ, с. 368); *то'д'і* / *в хат'і* / *довга* / *та'ка* / *к'ім'ната* / *п'іч* / *лава* / *а там* / *ст'іл* / *і'кони* / *чир'воний куток* / *так ска'зат'* / *це за'кон:о* (ГЧ, с. 425).

Найчастіше прикметники, вирізняючи характерну рису іменника, виконують типову для них частиномовну синтаксичну функцію означення: *т'іки* / *ж* / *р'адно* / *розсти'лають* / *білі* / *чисте білі* / *р'адно* (ГЧ, с. 224); *а йак* / *л'ітом* / *так* / *со'рочка* / *біла* / *до* / *рука'в* / *ів* / *та'ка* (ГЧ, с. 97); *білі* / *ими* / *шил'и* / *нит'ками* / *білі* / *ме'режки* / *шил'и*; *а йа* / *ч'ос'* / *йо'го* / *ни* / *в:а'жайу* / *шоб* / *чир'воний* / *той* / *морс* (ГЧ, с. 287, 292); *а білі* / *там* / *борошно* / *то чорне* / *то та'ке* / *шо* / *с'вин'ам* (ГЧ, с. 153); *а йак* / *жи* / *во'ни* / *з'вуц':а* / *шо* / *чир'вон'і* / *р'іж'ки* (ГПК, с. 79); *ос'* / *йа* / *то'бі* / *при'н'іс* / *к'нижку* / *чир'вону* (ГЧ, с. 392), проте нерідко засвідчуємо й функцію предикативу, коли прикметники стають іменною частиною складеного іменного присудка: *а* / *полот'но* / *та'ке* / *білен'ке*; *оц'і* / *ж* / *чоботи* / *з* / *чир'воними* / *хал'авами* (ГЧ, с. 220, 224); *і білі* (полотно – Г.М.) / *бу'ло* / *та* / *та'ке* / *білі* / *та* / *гарне* (ГЧ, с. 95); *і* / *во'но* / *і* / *білі* / *е* / *і* / *гарне* / *ти'пер* / *та'ке* / *н'ежне* (ГЧ, с. 588); *да* / *оту'то* / *поб'мирзайут'* / *ноги* / *шчо* / *чир'вон'і* / *йак* / *х'тозна* / *шчо*; *так* / *і* / *миски* / *чир'вон'і* / *шо* / *о'то* / *наси'пал'и* (ГПК, с. 72, 75); *та'ка* / *в* / *нас* / *ко'била* / *бу'ла* / *в* / *йаблуках* / *сива* (ГЧ, с. 153) чи частиною складеного (подвійного) присудка, до якого можна поставити два запитання: *зуби* / *та'ке* (що робить?) / *рос'те* (є яке?) / *білен'ке* / *а* / *з'верху* (є яке?) / *свин'ен'ке* (ГПК, с. 79); *во'на* (що робить?) / *ли'жит'* / *та'ка* / *на* / *морд'і* / *йак* / *к'віт'ка* / (є яке?) / *чир'вона* / *гарна* (ГЧ, с. 284).

За матеріалами діалектних текстів із середньонадніпряньських говірок у мікрополі кольору представлено основні одиниці на позначення кольорів [білий, чорний, чир'воний (красний), зелений, жовтий, рудий, син'ий, голубий], що, за спостереженнями дослідників, належать до ядра колірної картини світу українців. Центром мікрополя кольору в досліджуваних говірках є прикметники, що позначають білий (білий хл'їб, білі борошно, полот'но білен'ке, біліми нит'ками, біліме'режки, білий п'ісок), червоний (рушник'и чир'вон'і, чоботи з чир'воними хал'авами, л'енти чир'вон'і, к'нижку чир'вону, чир'воний морс, спу'ришки чир'вон'і) і чорний (чорний хл'їб, чорним плат'ком, дубина аж ч'орна, спу'ришки чорн'і, борошно чорне) кольори та похідні від них дієслова, іменники, зрідка якісно-означальні прислівники. Отже, саме ці кольори (білий, червоний, чорний) становлять регіональну специфіку середньонадніпрянців і представлені в їхній вишивці, відображаючи давні світоглядні позиції. Л. Бебешко зазначає, що в Надніпрянщині представлено вишиття на білому рушникові червоними і чорними нитками, і це характерне «з прадавніх часів ... Ці кольори називали ще трипільськими. Хоча їхнє поєднання старе як Світ» (<https://surl.li/giooju>).

Периферію становлять колоративи с'ірий, сивий ‘білий, сріблястий’, ко'ричневий, розовий, крем'овий, с'ір'ен'овий, що трапляються в спонтанних текстах зрідка (1–3 слововживань), назви відтінків кольорів та номінації різнобарвних предметів. Водночас відзначимо, що повніший репертуар колоративів зумовлений тематикою розповідей, про що свідчать матеріали дисертацій про назви одягу, взуття та прикрас Т. В. Щербини і Т. Б. Бобер, виконані на ґрунті аудіозаписів із середньонадніпряньських говірок. Зокрема, для характеристики назв одягу за диференційною ознакою «колір виробу» діалектоносії використовують лексеми білий, червоний, ко'ричневий, зелений, чорний, оранжевий, синій,

жовтий, фіолетовий, ¹бежовий (¹бежовий пла¹ток, ¹бежова ¹хустка) [15, с. 96]; вторинно мотивовані колоративи *тир^новий, ви^шневий*: *тир^нова* ¹хустка ¹син^а ¹йак ¹тере^н ¹і доро^{га} / ¹довго ро^бит' ¹тре / ¹поки ¹купиш; ¹йак у ¹мене була ширст^ана та^{ка} ви^шнева та^{ка} сп^ідниц^а / ¹кохта ¹й сп^ідниц^а (15, с. 95–96). Т. Б. Бобер засвідчила ще повніший репертуар назв кольорів одягу чи його елементів: *ко^рич^нивий, п^ідко^рич^нивий, ¹розовий, голу^бий, ¹син^ій, ¹с^ірий, ¹сизий, хв^іол^етовий, б^іластий, зилнку^ватий, виш^невий, виш^нивен^кий, а(о)бри^косовий, ¹яго^довий, ¹яго^довин^кий, кох^вейний, бур^аковий, бор^довий* і відтінки кольорів: *темночир^воний, темноко^рич^нивий, темно^син^ій* [1, с. 97–98, 101, 106, 112, 122, 135, 137, 142, 147, 170, 178].

Серед іменників зі значенням якості є похідні, утворені внаслідок словотвірної та морфологічної транспозиції. Серед суфіксальних дериватів засвідчено назви, мотивовані кольором об'єкта: *і бу^ли чир^вонц^і* (ГПК, с. 234); *а то^ді б^іл^аки / та^кі здо^рові б^іл^і* / (про гриби – Г.М.) (ГПК, с. 88); *йак попе^лре^ц:а йа^ке б^іле бу^ло / а о^це з^імойу на л^оду та^ке / а ви^ме^рзне / б^іле йак б^ілок ^вісит' (ГПК, с. 129); *укла^дайут' ту^ди все б^іл^о і по^лотна ц^і* (ГПК, с. 154); *а ти^пер / ¹дочичко ж / і в ¹мене б^ілизна йак і в л^удей* (ГЧ, с. 514); *ну ско^ту во^зил^и там // то^ді ж вруч^ну ко^сил^и ско^ту / зил^нку там во^зили / ну кор^ма* (ГЧ, с. 138); *у^же ж і ми^ні ¹вос^імдис^ат чит^вертий / од чотир^нади^атого ¹жовтн^а* (ГЧ, с. 172); *ко^лис^с ^свити бу^ли с^ір^аки* (ГЧ, с. 141); *ч^ол^ов^іч^і с^ір^аки бу^ли із ¹вовни ¹тожи* (ГЗП, с. 309), чи утворені від підрядного словосполучення з атрибутивним компонентом, що позначає колір: *ой / ка^зал^а ж Га^линочка ^зам^іж ни п^іду / та на^сй^ала чорноб^ривц^ів у виш^невому са^ду // а в^же т^ій чорноб^ривц^і ^расно розв^іл^и / а в^же т^ій Га^линоч^і ^косу розпл^ли* (ГЧ, с. 186).*

Унаслідок субстантивації прикметників фіксуємо похідні, що виникли ситуативно внаслідок опускання іменника в атрибутивних словосполученнях для економії мовних засобів: *а бат^ко м^ій був у парти^занах / прий^шов і та^ке од^ійало чи р^ад^но б^ілопотка^н:е і в^ін на^кинутий тим б^ілим* (ГЧ, с. 500); *а го^рішче бу^ло та^ке / ^рівне ^наче ^спотол^ком / і б^ілим за^мазане* (ГЧ, с. 592); *ви^біл^уют' йо^го // рудо^йу ^перше / а то^ді ви^біл^уют'* (ГПК, с. 153); *вмо^чаймо і ^стелимо на зе^лен^ке і ^стелимо до т^іх п^ір / шо в^же ^бачим / шо б^іле* (ГЧ, с. 58); *у ци^{бу}л^і по^біл^иши / порош^ки / йа ^йіх ни л^уб^лу / йак а^бо ^й зил^не / а^бо ^й чир^воне / та во^но би^рец^{:а}* (ГЧ, с. 151); *¹син^а-а-а / б^іл^іше ¹син^ого / бо ^красне ни п^ід^ходе / і ¹жовте н^е / т^іки ¹син^а* (ГЧ, с. 548); *ну все / і поми^дори / і ог^ірки бу^ли / ¹син^іх ни бу^ло* (ГЗП, с. 354), де опущено іменники *рядном, вапном, глиною, латаття, яйце, колір, тканина, баклажани*. Таке вживання колоративів також перебуває поза їхнім типовим функційним використанням у присубстантивній позиції, оскільки в ній «він набуває власне субстантивних ознак: синтаксично залежні прикметникові категорії роду, числа та відмінка перетворюються на автономні категорії, які характерні для іменника». Прикметники називають предмети і мають типові іменникові семантико-синтаксичні функції суб'єкта, об'єкта, адресата тощо [3, с. 265].

Своєрідну групу колоративів становлять дієслова, похідні від прикметників: *це по^лот^но б^іл^ат'; це так б^іл^іл^и по^лот^но* (ГЧ, с. 95); *о^то у^же зил^нйе ка^пуста* (ГЧ, с. 283); *поки йо^го у^біл^иш те пол^от^но / до б^ілого* (ГПК, с. 72); *ви^біл^уют' йо^го // рудо^йу ^перше / а то^ді ви^біл^уют'; і то в^же ми вис^нойу йде^мо по^лотна б^ілит'; то^ді по^чинайе^м б^ілиц^{:а} во^но на ^сонц^і* (ГПК, с. 153–154); *во^но в^біліне / пол^от^но ж б^ілат'; п^ід^тичку ту заси^нил^а та ^ходит' за^син^ана п^ід^тичка* (ГПК, с. 230); *і в^піят' у^мочуйут' / у^піят' по^сушат' / б^іл^іл^и йо^го* (ГЗП, с. 361); *а в ¹мене по^син^іли ¹ноги ... о^це йак ¹довго нахо^жус^а / ¹син^ійут' ¹ноги ¹виш^че косто^чок* (ГЧ, с. 266); *йак с^ір^ійе ^рано / вста^йем та і і^дем до ^церкви* (ГПК, с. 109). Використано також незмінювану форму дієслова на -но: *по^мазано рудо^йу г^лино^йу із се^лредини / по^біле^но ^вап^нойу / шо^б не за^водил^{ас}а* (ГПК, с. 60). Більшість засвідчених одиниць є похідними від колоратива *білий* і репрезентують особливості трудового процесу, пов'язаного з вибілюванням полотна.

Зрідка фіксуємо похідні від якісних прикметників якісно-означальні прислівники на позначення кольору: *в т'ій хаті так б'іло було помазано* (ГЧ, с. 499); *йес'т' і п'іс'н'а про л'он / «а л'он цв'іте син'о / син'о»* (ГЗП, с. 75). Зрідка трапляються прислівники із суфіксом *-еньк-* (*-иньк-*), що надає їм суб'єктивної міри якості: *то во'на* (пшінка – Г. М.) *там со'бі рос'те і цв'іте так жовтин'ко* (ГПК, 173); *ше п'іс'н'а / «ой йав'іре / йав'ірочку / розвийс'а у са'дочку / розвийс'а зиле'нен'ко / розвисили мо'йе сир'ден'ко» / це так друж'кам сп'івали* (ГЧ, с. 664). Також спорадично в діалектних текстах із середньонаддніпрянських говірок виявлено кілька предикативів зі значенням кольору: *у хаті помажим / дол'и позастіл' айим тра'вичкою / ук'в'ічайе'м зелену хату / шо аж чорно в хаті ж та'ке ж* (ГЧ, с. 476); *там б'іл'о / чисто / хл'іб змол'отил'и* (ГПК, с. 67); *знайши йак во'но / йак с'н'іг л'ітит' // кругом б'іло / кругом с'іро вно'ч і* (ГЧ, с. 478).

Висновки й перспективи. Аналіз діалектних текстів із середньонаддніпрянських говірок засвідчує, що діалектоносії використовували переважно назви основних кольорів (*б'ілий, чорний, чир'воний (красний), зилений, жовтий, син'ий, голубий, рудий*), які становлять ядро колірної картини світу українців. Водночас у розповідях, де актуалізована диференційна ознака «колір», зрідка зафіксовано вторинно мотивовані колоративи (*розовий, коричневий ви'шневий, тир'новий, кох'вейний, бур'аковий, яго'довий* тощо), найменування на позначення відтінків кольорів (*темносиній, н'ежно голу'ба*) та різнобарвних предметів. Спостережено, що в діалектних текстах представлені інтегрувальна та диференціаційна функції компонентів мікрополя кольору за семантичними ознаками: «яскравий» – «тьмяний», «насичений» – «розріджений», «світлий» – «темний», «чистий» – «змішаний», що репрезентують прикметники *р'а'бий, мурий, сивий, бл'єднин'кий, цв'іт'нен'кий, воро'нен'кий* та семантика слова *б'ілий*. Центром мікрополя кольору в досліджуваних говірках є прикметники, що позначають білий, червоний і чорний кольори, та похідні від них дієслова, іменники, зрідка якісно-означальні прислівники, адже саме колоративи *б'ілий, чир'воний, чорний* відображають регіональну специфіку господарювання та світобачення середньонаддніпрянців і представлені в їхній вишивці.

Перспективу вбачаємо в дослідженні колоративів у текстах із різних діалектів української мови, що вможливить їх зіставлення та виявлення регіональної специфіки щодо репертуару, семантики та функціонування.

Умовні скорочення використаних джерел

ГПК – Говірки Південної Київщини : Збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, З. М. Денисенко, Т. В. Щербина. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2008. 370 с.

ГЗП – Говірки Західної Полтавщини : Збірник діалектних текстів / Упорядник Г. І. Мартинова. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2012. 325 с.

ГЧ – Говірки Черкащини : Збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2013. 870 с.

Список використаної літератури

1. Бобер Т. Б. Назви одягу взуття та прикрас із середньонаддніпрянських говірок: структура, принципи номінації, просторове варіювання : дис. ... док. Філософії : 03 Гуманітарні науки 035 Філологія. Черкаси, 2021. 404 с. URL : https://docs.google.com/document/d/1HDhdaFz_46afHTF4ENKMV53lhccbGdjQ/edit
2. Бебешко Л. Рушникова семантика: цікава інтерпретація. URL : <https://surl.li/giooju>.
3. Бойко Н. Діалектна експресивна лексика: проблеми семантики. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць / Відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси : Вид. відділ ЧНУ, 2011. Вип. 12–13. С. 84–87.
4. Вихованець І. Р. Прикметник. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. [автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 259–317.
5. Горобець В. Й. З історії назв кольорів в українській мові. URL : <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine12-9.pdf>.
6. Гуйванюк Н. Емоційно-оцінна лексика у «Словнику буковинських говірок». *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць / Відп. ред. Г. І. Мартинова. Черкаси : Вид. відділ ЧНУ, 2011. Вип. 12–13. С. 87–95.
7. Дзівак О. М. Лексика на позначення кольорів у сучасній літературній мові : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / Київський державний педагогічний інститут. Київ, 1974. 175 с.

8. Дзівак О. М. Про систему назв кольорів у сучасній українській літературній мові. *Українське мовознавство*. Київ, 1975. Вип. 3. С. 25–31.
9. Іншаков А. Є. Історія колоративів української мови : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара. Дніпро, 2013. 200 с.
10. Іншаков А. Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2013. Вип. 9. С. 188–195.
11. Ковтун В. В. Семантичне наповнення прикметника *сивий* у діалектному тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2014. С. 249–253.
12. Колесников А. О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка : [монографія] / [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. Ізмаїл : СМІЛ, 2015. С. 220–292.
13. Кухар Н. І. Семантичний обсяг назв основних кольорів. *Придніпровський вісник*. 2000. Вип. 13. С. 45–50.
14. Мартінек С. В. Концептуалізація синього кольору (за результатами асоціативних експериментів). *Мова і культура : науковий щорічний журнал*. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2005. Вип. 8. Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. С. 31–39.
15. Старко В. Корпусні дані в дослідженні українських колоративів. *Українська мова*. 2014. № 1. С. 51–60.
16. Щербина Т. В. Середньонадніпрянсько-степове діалектне порубіжжя: у світлі ізоглос : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Національна академія наук України; Інститут української мови. Київ, 2003. 534 с.
17. Javorska G. O podstawowych nazwach barw w języku ukraińskim. *Studia z semantyki porównawczej* / [Red. R. Grzegorzycowa, K. Waszakowa]. Warszawa : Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 2000. S. 29–38.

References

1. Bober, T. B. (2021). Nazvy odiahu vzuttia ta prykras iz serednonaddniprianskykh hovirok: struktura, pryntsyru nominatsii, prostorove variuvannia [Names of clothes, shoes and jewelry from middle-upper-Dnieper dialects: structure, principles of nomination, spatial variation]: PhD dissertation (Ukrainian language). Cherkasy, 404. Available at: https://docs.google.com/document/d/1HDhdaFz_46afHTF4ENKMV53lhccbGdjQ/edit (in Ukr.).
2. Bebesko, L. Rushnykova semantyka: tsikava interpretatsiia [Rushnyk semantics: curious interpretation]. Available at: <https://surl.li/giooju> (in Ukr.).
3. Boiko, N. (2011). Dialektna ekspresyivna leksyka: problemy semantyki [Dialect expressive vocabulary: problems of semantics]. In: *Movoznavchyi visnyk [Linguistic Bulletin]*: zb. nauk. Prats. Cherkasy: Vyd. viddil ChNU, 12–13, 84–87 (in Ukr.).
4. Vykhoanets, I. R., Horodenska, K. H. (Ed.), Zahnitko, A. P., & Sokolova, S. O. (2017). Prykmetnyk. Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia [Adjective. Grammar of modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 259–317 (in Ukr.).
5. Horobets, V. Y. Z istorii nazv koloriv v ukrainskii movi [From history of color names in the Ukrainian language]. Available at: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine12-9.pdf> (in Ukr.).
6. Huivaniuk, N. (2011). Emotsiino-otsinna leksyka u “Slovniku bukovynskykh hovirok” [Emotional and evaluative vocabulary in the “Dictionary of Bukovinian Sayings”]. In: *Movoznavchyi visnyk [Linguistic Bulletin]*: zb. nauk. prats. Cherkasy: Vyd. viddil ChNU, 12–13, 87–95 (in Ukr.).
7. Dzivak, O. M. (1974). Leksyka na poznachennia koloriv u suchasni literaturnii movi [Lexical units for color names in modern literary language]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv: Kyivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut, 175 (in Ukr.).
8. Dzivak, O. M. (1975). Pro systemu nazv koloriv u suchasni ukrainskii literaturnii movi [On arrangement of color names in modern Ukrainian literary language]. In: *Ukrainske movoznavstvo [Ukrainian linguistics]*. Kyiv, 3, 25–31 (in Ukr.).
9. Inshakov, A. Ye. (2013). Istoriiia koloratyviv ukrainskoi movy [History of color names of the Ukrainian language]. PhD dissertation (Ukrainian language). Dnipro: Dniprovskiy natsionalnyi universytet im. Olesia Honchara, 200 (in Ukr.).
10. Inshakov, A. Ye. (2013). Teoretychni zasady doslidzhennia kolirnoi leksyky v movoznavstvi [Theory basis for investigating color lexical units in linguistics] In: *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Scientific Bulletin of Kryvyi Rih State Pedagogical University]*, 9, 188–195 (in Ukr.).
11. Kovtun, V. V. (2014). Semantychne napovnennia prykmetnyka syvyi u dialektnomu teksti [Semantic meanings of the adjective «gray» in a dialectal text]. In: *Dialekty v synkhronii ta diahronii: zahalnoslov'ianskyi kontekst [Dialects in synchrony and diachrony: general West Slavic context]*. Kyiv KMM, 249–253 (in Ukr.).
12. Kolesnykov, A. O. (2015). Morfolohiia ukrainskykh pivdennobesarabskykh hovirok: heneza i dynamika [Morphology of Ukrainian South Bessarabian idioms: genesis and dynamics]. Izmail: SMYL, 676 (in Ukr.).
13. Kukhar, N. I. (2000). Semantychnyi obsiah nazv osnovnykh koloriv [From history of color names in the Ukrainian language]. In: *Prydniprovskiy visnyk [Prydniprovya science records]*, 13, 45–50 (in Ukr.).
14. Martinek, S. V. (2005). Kontseptualizatsiia synoho koloru (za rezultatamy asotsiatyvnnykh eksperymentiv) [Conceptual analysis of the blue color based on associative experiments]. In: *Mova i kultura*

[*Language and culture*]: naukovyi shchorichnyi zhurnal. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho, 8, T. II: Psykholohiia movy i kultury. Mova i zasoby masovoi komunikatsii, 31–39 (in Ukr.).

15. Starko, V. (2014). Korpusni dani v doslidzhenni ukrainskykh koloratyviv [From history of color names in the Ukrainian language]. In: *Ukrainska mova [Ukrainian language]*, 1, 51–60 (in Ukr.).

16. Shcherbyna, T. V. (2003). Serednonaddnipriansko-stepove dialektne porubizhzhia: u svitli izohlos [The middle-upper-Dnieper and steppe dialectal frontier: in the light of isogloss]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 534 (in Ukr.).

17. Javorska, G. O. (2000). Podstawowych nazwach barw w języku ukraińskim. In: *Studia z semantyki porównawczej*. Warszawa: Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 29–38 (in Pol.).

FUNCTION-SEMANTIC MICROSPHERE OF COLOR NAMES IN DIALECTAL TEXTS

Hanna Martynova, Doctor of Philological Sciences, Professor of the

Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics,

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

(Cherkasy, Ukraine)

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8033-075X>

Scopus ID: 59514943600

Abstract. Introduction. *The investigation is actual since the verbalized colors in various native speakers as well as dialectal groups is still under analysis. The applied text centric approach has proved to enable revealing the repertoire of lexical units for the function-semantic microsphere of color names, their semantic and functional features and specific ethnic national character.*

The purpose. *The purpose of the article is to distinguish the language variant of the function-semantic microsphere for color names in dialectal texts of the Mid Upper Dnieper patois. It therefore was to present its elements, their semantics and functioning in speech of the dialect speakers, as well as single out the specificity of color names usage.*

The methods. *Research methods: total selection method, descriptive with elements of system analysis, component and contextual analysis, quantitative calculations.*

Main results of the study. *The study resulted in presenting color names repertoire in dialectal texts of Mid Upper Dnieper patois, their usage frequency and quantitative correlation in all major lexical grammatical classes representing colors. The color microsphere proved to represent basic non-derivative color units (білий, чорний, червоний, зелений, жовтий, синій, голубий, рудий) related to the nucleus of the Ukrainian color concept. The periphery is shaped by subsidiary color names, color shades names and nominations for the multi colored notions found rarely in the dialectal texts. Mostly used color names are qualitative adjectives with typical inter-level (morphological, syntactical, word-building) categories. Less frequent are their verb derivatives and nouns, rarely adverbs and predicatives. Color microsphere nucleus is singled out in the mentioned patois: the adjectives білий, червоний and чорний are used to represent colors that are specific for Mid Upper Dnieper ethnic group and are employed in their embroidery samples as reflections of ancient outlook positions.*

Originality. *The study is based on text centric approach that accounts for broad selection of contexts with color lexical units as well as qualitative and quantitative features of the units in the microsphere under consideration.*

Conclusions. *The study originally deals with dialectal texts basis to present accomplished color names analysis for the Mid Upper Dnieper patois, with their specific semantics, their functioning and native speech habits in the definite region.*

Key words: *function-semantic microsphere, color name, lexical grammatical class, dialectal text, Mid Upper Dnieper patois.*

Надійшла до редакції: 05.09.2025

Прийнято до друку: 11.10.2025